

Vesna Miović, **Mudrost na razmeđu: zgone iz vremena Dubrovačke republike i Osmanskog carstva**. Dubrovnik: Udruga za promicanje multikulturnih vrijednosti “Kartolina”, 2011, 125 strani, ilustracije.

V enajstih poglavjih Vesna Miović obdela odnos med Dubrovniško republiko in Osmanskim cesarstvom na zelo svojsten način. Kot orientalistka skuša na podlagi turških dokumentov Dubrovniškega arhiva in zapisov v kanclerskih knjigah ter drugih latinskih dokumentih istega arhiva prikazati izbrane teme, ki predstavljajo najbolj karakterističen odsev teh odnosov.

V 14. stoletju so si Osmanski Turki podredili znaten del Balkanskega polotoka. Dubrovčani so z osmanskimi vladarji že tedaj, v glavnem zaradi trgovskih interesov, vzpostavili dobre odnose. Ko je sultan Mehmed II. Osvojitelj zasedel Carigrad (1453), so se Dubrovčani začeli dodatno utrjevati. Da bi preprečili napad na Dubrovnik, je dubrovniška vlada poslala na turški dvor dva plemiča, ki sta se začela pogajati o plačevanju harača. Mehmed II. je zahteval 10.000 dukatov; to vsoto je poslancema uspelo znižati na 1.500 dukatov. Ko so bili Dubrovčani obveščeni, da Mehmed sanja o osvojitvi Rima, pri čemer bi mu Dubrovnik lahko služil kot vojaško oporišče za invazijo na italijansko ozemlje, so se zavedali, da bi osmanski Turki lahko dubrovniško ozemlje spremenili v turško provinco. Ko je po Mehmedovi smrti (1481) zavladal miroljubni Bajazit II., je ta nevarnost minila, harač pa se je ustalil na vsoti 12.500 dukatov. S plačevanjem kolektivnega harača si je Dubrovnik zagotovil mir, ne da bi v bistvu spremenil prejšnji državnopravni položaj. Po bitki na Mohačkem polju leta 1526 je Dubrovnik ohranil vazalni odnos do ogrsko-hrvaških kraljev, čeprav je ogrska država propadla. Dubrovčani naj bi bili podaniki ogrsko-hrvaških kraljev in s tem njihovo ozemlje del “svete krone”. V odnosu do Osmanske države takšni izrazi nikoli niso bili v rabi. Dubrovčani so se do sultana vedno označevali kot “zvesti vaši haračarji” (“fideles vestri charaz-zari”) in tudi sultani so jih tako nazivali. Ta odnos državnopravno ni bil ne odnos podrejenosti ne odvisnosti. Turški sultan ni bil niti fevdalni vrhovni gospodar (kot ogrsko-hrvaški kralj), niti ni neposredno v kakršnikoli obliki uveljavljal oblasti na dubrovniškem ozemlju. Dejansko je bil to nov mednarodni odnos politično-fiskalne narave, specifičen v turškem sistemu mednarodnih odnosov. Turki se v njihove notranje zadeve niso vmešavali, saj so v njih kot “zvestih haračarjih” videli stalen in soliden vir dohodkov.

Poseben status dubrovniške države v odnosu do Turkov se je odražal v privilegijih, ki so jih Dubrovčani uživali na osmanskem ozemlju. Dubrovniški trgovci so plačevali najnižjo carino, to je 2%. Neomejeno so lahko na turškem ozemlju nabavljali žitarice in živino za prehrano. Redno plačevanje harača in zvestoba sultanu sta bili edini obveznosti Osmanski državi.

Avtorica se posebej ustavi pri izredno uspešno izoblikovani dubrovniški diplomaciji, ki je še posebej prišla do izraza pri izročitvi harača vsako leto turškemu sultanu. Opis ceremonijala pred odhodom odposlancev - nosilcev harača na sultanov dvor je obravnavan s posebnim poudarkom. To je bil eden najbolj slovesnih dogodkov v starem Dubrovniku. Običajno sta bila odposlanca dva, ki sta imela posebno diplomatsko nalogo in prevzela odgovornost za ohranjanje dobrih odnosov z Osmansko državo. Potovanje poslancev v Istanbul je trajalo skoraj dva meseca. Odprava se je zaustavljala pri dubrovniških kolonijah, kjer so menjavali denar namenjen za harač. Tečaj zlatnikov namreč niso bili povsod enaki in naloga je bila, kako pri haraču maksimalno prihraniti. V 17. stoletju je prihranek včasih znašal 10 %, v 18. stoletju pa kar 40 %. Kasneje se Dubrovčani celo dosegli, da so harač namesto v zlatnikih plačevali v srebrnih novcih. Dubrovniška republika je predstavljala banko informacij, ki jih je dobivala preko svojih konzularnih predstavništev na Zahodu. Odposlanci so te vesti posredovali sultanu, istočasno pa so zbirali informacije o dogajanjih v Osmanski državi in jih posredovali Zahodu. Avtorica je ugotovila, da je v dubrovniškem arhivu ohranjenih toliko novic iz Istanbula, da bi se na podlagi njih lahko napisala posebna zgodovina Osmanske države.

Samo enkrat so se dubrovniški odposlanci harača soočili z nerešljivo težavo. Kot nepopustljiv nasprotnik se je izkazal Kara Mustafa, takrat še kot namestnik velikega vezirja. Dubrovčanom je zameril, ker mu niso izočili daru, kot si ga je želel. Za maščevanje je izkoristil prvo priliko, ki se mu je ponudila, to pa je bil uničujoč potres leta 1667. Skliceval se je na zakon, po katerem imovina osmanskih podanikov, v tem primeru umrlih v dubrovniškem potresu, preide v last Osmanske države. Določil je protivrednost 150.000 dukatov. Nekaj mesecev po potresu sta na Porto v Istanbul prispela dva odposlanca harača, Nikolica Bunić in Jaketa Palmotić. Ko sta prispela v Drinopolj, ju je pričakal Kara Mustafa z zahtevo po izročitvi zahtevanih dukatov. Ker jih nista prinesla s seboj, je besnel, vendar se je moral začasno umakniti. Palmotić je kasneje to dramatično poslanstvo opisal v spevu "Dubrovnik ponovljen". Poslanci so morali po zaključku poslanstva napisati poročilo o razgovorih, ki so jih imeli na Porti. Ko je Kara Mustafa postal leta 1676 veliki vezir, je glede izplačila zapuščine okrepil pritisk na Dubrovnik. Ker je na Dubrovčane pritisnil še bosanski beglerbeg zaradi plačila neporavnanih carin, se je zahtevana odškodnina dvignila na več kot dva milijona dukatov. Dubrovniška vlada je takoj poslala v Istanbul na pogajanja dva plemiča, Marojico Kabužića in Đora Buća. Ker nista prinesla zahtevanega denarja in nista pred pritiski Kara Mustafe popustila, ju je dal Kara Mustafa vreči v zloglasno ječo Yedikule. Ker je medtem na Dubrovnik pritisnil bosanski beglerbeg, je dubrovniška vlada tudi v Bosno poslala dva odposlanca, Marojico Gučetića in Nikolico Bunića, ki naj bi pomirila razgreto situacijo. Ker pa je medtem izbruhnila vojna med Rusijo in Osmansko državo, je

bosanska vojska krenila na bojišče v Bolgarijo. Beglerbeg je vzel s seboj tudi oba dubrovniška odposlanca, ki sta bila pahnjena v ječo v Silistri. V neznosnih razmerah je v ječi umrl Nikolica Bunić. Dubrovnik se je zavil v črnino. V skromno zahvalo za to žrtev so v dvorano Velikega sveta vzdali spominsko ploščo z opisom smrti Nikolice Bunića.

Posebej avtorica opiše dejavnost Marojjice Kabužića, ki je imel pomemben delež pri reševanju spora s Kara Mustafo, bil pa je neuravnovešena osebnost, hitre jeze ter je izzival spore s kolegi. Tudi njegovo ponašanje na turškem dvoru ni bilo v skladu z navodili vlade, ker je večkrat prekršil protokol.

Povsem novo sliko dobimo o delovanju dragomanov – prevajalcev turščine pri spremljanju odposlancev harača. Že sredi 16. stoletja so se domačini šolali pri "hodži", ki so ga odposlanci pripeljali iz Carigrada. Z njim je dubrovniška vlada sklenila poseben dogovor. Najuspešnejše mladeniče so poslali na dopolnilno šolanje v Istanbul ali Plovdiv, kjer so poleg obvladanja orientálnih jezikov in arabske pisave pridobili znanje tudi o osmanskem pravu, zgodovini, zemljepisu in književnosti. Večji del delovnega časa so dragomani preživeli v turški pisarni v Knežjem dvoru, kjer so prevajali razne spise, ki so prihajali iz osmanskega dvora, in jih registrirali, prevajali pa tudi dopise dubrovniške vlade, poslane na osmanski dvor. Od leta 1688 so imeli odposlanci harača na razpolago enega dragomana, ki je opravljal tudi dolžnost dubrovniškega konzula v Istanbulu. Podrobno je opisan dragoman Luka Chirico, ki je v 18. stoletju reševal težka zunanjepolitična vprašanja Dubrovniške republike. Za izredno dejavnega dragomana je veljal tudi Miho Zarini, ki je ta posel opravljal kar 40 let.

V starejši literaturi je poudarjeno, da podaniki Osmanske države niso smeli vstopiti v mesto Dubrovnik. Na Pločah je imel svoj urad emin - carinik, ki je pobiral osmansko carino od potujočih trgovcev. Pač pa so v Dubrovnik prihajali mnogi gostje iz Osmanskega cesarstva, ki so bivali v palači bosanskega velikaša Sandalja Hranića, po potresu pa v palačah na Prijeku in so se prosto sprehajali po Dubrovniku. Podrobno je opisan sprejem osmanskega odposlanca leta 1730, ki je obvestil dubrovniško vlado o nastopu vlade sultana Mahmuda I. Ohranjen je opis njegovega večdnevnega bivanja. Bosanski beglerbegi so imeli zelo pozitiven odnos do Dubrovnika predvsem pri reševanju problemov v zvezi s trgovino. Seveda so Dubrovčani njihovo naklonjenost pridobili z bogatimi darili - podkupninami. Le trije bosanski beglerbegi so se v času napetih odnosov z Osmansko državo po potresu 1667 pokazali kot zakleti in nevarni sovražniki.

Avtorica se v enem poglavju dotakne tudi Judov, ki so se po izgonu iz Španije in Portugalske konec 16. stoletja zatekli na področje Osmanske države. Po letu 1546 so se ustalili tudi v Dubrovniku, kjer so jim dodelili bivanje v nekakšnem getu, v sedanji Židovski ulici. Dubrovčani niso striktno izvajali vseh predpisov glede oblačenja in bivanja. Judje so se v Dubrovniku ukvarjali s posredniško trgovino, bančništvom in raznimi obrtmi. Iz koral so izdelovali nakit, kot knjigarnarji pa so izdelovali notarske in kanclerske knjige za potrebe dubrovniške pisarne.

Iz Osmanskega cesarstva je v Dubrovnik prodirala tudi vzhodnjaška moda. Odposlanci harača so s seboj prinašali bisage najrazličnejših oblačil, pregrinjal,

preprog in spominkov. Ko so odposlanci predajali harač, so od sultana prejeli po dva ali štiri svečane kaftane. Do danes se je ohranil le eden, predelan v mašni plašč.

Avtorica analizira vzrok propada Dubrovniške republike. Že od 17. stoletja je moč Osmanskega cesarstva začela opadati. Osmani so vse manj ščitili Dubrovniško republiko. Osmanska država se je navezala na Francijo, ker bi lahko le ta pod Napoleonovim vodstvom zadala uničujoč udarec Rusiji, najnevarnejši osmanski sovražnici. Brez dvoma je bil trikotnik (avtorica ga imenuje Bermudski trikotnik) Francija-Osmansko cesarstvo-Rusija vzrok za ukinitvev Dubrovniške republike.

V zaključnem poglavju pa Vesna Miović obdela usodo turške pisarne v Dubrovniku. Ko so Francozi zasedli Dubrovnik, so začeli preurejati pisarne v dvoru. Najprej so se lotili turške pisarne, iz katere so odnašali osmanske spise in jih razmetavali na vse strani. Mnoge so si prilastili razni "ljubitelji starin". Večstoletni trud dubrovniški dragomanov je bil izničen. Tudi s prihodom Avstrijcev se ni spremenilo na bolje. Šele po letu 1918 so začeli Avstrijci kazati večje zanimanje za osmanske sultanske dokumente. Velik del sultanovih pa tudi cirilskih dokumentov ter rokopisnih in tiskanih turških knjig so prenesli v dunajski dvorni arhiv. Šele v štiridesetih letih 20. stoletja so osmanski arhiv vrnili v Dubrovnik, na Dunaju pa so ostale knjige iz priročne knjižnice turške pisarne. Vihar je preživelo 15.000 osmanskih dokumentov in se hranijo v Dubrovniškem arhivu, ki govorijo o tri stoletja in pol odnosov med Dubrovniško republiko in Osmanskim cesarstvom.

Za vsebino knjige Vesne Miović je značilno, da rezultate svojih raziskav ni opremila z opombami oz. citati iz virov. V tekstu v kurzivi navaja številne odlomke iz turških in latinskih virov v hrvaškem prevodu. Ob tekstu pa objavlja barvne posnetke virov v originalu. Tudi sicer je knjiga bogato ilustrirana.

Ignacij Voje